

O PRAVDIVOSTI V NOVINÁRSTVE (otázka etiky alebo práva)

LUBOŠ ŠEFČÁK

Kľúčové slová: pravda – pravda a právo – pravda a novinárstvo – pravda a novinárska etika – etické kódexy – tlačové rady – dokumenty Rady Európy – pravda, presnosť, čestnosť

Čitatelia, poslucháči, diváci pri čítaní novín a časopisov, pri sledovaní spravodajských a publicistických relácií rozhlasových a televíznych staníc sa azda každodenne stretávajú s informáciami a názormi, ktoré považujú za nepresné, skreslené, nepravdivé. Nazdávame sa, že to nie je iba otázka neserióznosti niektorých novinárov, ani problém súčasných našich prostriedkov masovej komunikácie, z ktorých viaceré, podľa niektorých názorov, ťahajú za sebou bremeno totalitnej praxe. Je to skôr problém vekovitý, ktorý pripomína i prastaré české ľudové porekadlo „lže jako když tiskne“. Nie je to iba záležitosť možných nepresností, rodiačich sa v zhone novinárskej práce či zo zlého úmyslu zaujatého autora.

V demokratickej spoločnosti tu pôsobí i rozličné nazeranie na jeden a ten istý fakt alebo udalosť, konfliktnosť názorovej plurality, v rámci ktorej to, čo je pre jedného pravda, môže byť pre druhého nepresné, alebo dokonca lož. Nás však desaťročia poučali, že pravda je len jedna, neraz v najsvätejšej podobe uznesenia strany a vlády. A tak sa niekedy objavujú tendencie prikázať novinárom, aby písali pravdivo, dokonca donútiť ich k tomu zákonom v naivnej predstave, že to bude čarovný prútik, ktorý všetko vyrieši. Napriek tomu, že takýto paragraf v mediálnom zákone v rokoch 1966 až 1990 už bol, a veru nič sa tým nevyriešilo.

Nie je to také jednoduché, hoci novinárska profesia má predovšetkým dva etické ideály: pravdivosť a pocit zodpovednosti rovnako voči tomu, o kom píšeme, ako aj voči tomu, pre koho píšeme. Tieto činitele určujú základ morálneho hodnotenia pôsobenia novinára, základ toho, čo nazývame novinárskou etikou. Z požiadavky princípu pravdivosti, ktorú možno považovať za nosný stĺp novinárskej profesionálnej etiky, vyplýva i povinnosť overovať pravdivosť, hodnovernosť novinárskych materiálov určených na zverejnenie. Na to nadväzuje klasická zásada práva na odpoveď a práva na opravu nepravdivéj, resp. pravdu skresľujúcej, nepresnej informácie. Opiera sa o pravidlo „audiatur et altera pars“ (Seneca – nech sa vypočuje aj druhá strana), ale aj o etický postulát, ktorý prikazuje, aby sa takáto informácia opravila bezodkladne a spontánne.

Čo je pravda?

Čo to je však pravda? Veľký akademický slovník slovenského jazyka hovorí, že pravda znamená „súhlas výroku, výpovede so skutočnosťou; správne zmýšľanie, správny náhľad, správne tvrdenie, overené praxou, skúsenosťou (op. nepravda, omyl, lož)...“¹ Podobné uvádza i veľký slovník českého jazyka, podľa ktorého pravda je „1. tvrzení odpovídající skutečnosti, shoda, souhlas něj. tvrzení se skutečností z objektivního n.

1 Slovník slovenského jazyka. III. diel p–r. Bratislava, SAV 1963, s. 426.

subjektívneho hľadiska (op. lež, nepravda)... 2. správne smýšlení, správny názor...; filos. objektívni p. takový obsah ľudského poznání, kt. věrně odráží skutečný svět a nezávisí na subjektu; relativní p. takový stupeň lidského poznání, kt. odpovídá neukončenosti a neúplnosti poznávacího procesu“.²

Aby sme mohli byť pri interpretácii pojmu *pravda* čo najpresnejší, spýtajme sa slovníkov tiež na to, čo sa rozumie pod výrazom *skutočnosť*, ak je reč o tom, že pravda znamená súhlas výpovede so skutočnosťou, a čo obsahuje výraz *správny*, ak je pravda správny náhľad či tvrdenie. Skutočnosť je „objektívne jestvujúci fakt, jav, realita“.³ Správny značí „taký, ako má byť, ako treba, ako sa vyžaduje, náležitý, riadny, dobrý...“⁴ Český prameň dáva o niečo podrobnejšiu odpoveď. Podľa neho správny je „1. vystihující skutečnost, shodný se skutečností, odpovídající skutečnosti... 2. odpovídající dané situaci, vhodný, náležitý... 3. mající patřičné vlastnosti v průměrné, náležité míře...“⁵

Hľadajúc odpoveď na otázku, čo je to pravda, pripomíname pozoruhodné riešenie v Čapkových Hovoroch s T. G. Masarykom. Masaryk vraví: „Noetika se ptá, co je to poznání, co je to pravda. Ethika se musí ptát, zda pravdě sloužíme tak poctivě a cele, jak máme.“ Čapek sa pýta: „Tož dobře: co je to pravda?“ Masaryk: „Aha, otázka Pilátova. Prosím vás, co to je, tam ti ptáci v parku?“ Čapek: „Straky, pane presidente.“ Masaryk: „Máte lepší oči. Nejsou to hulubi?“ Čapek: „Ne, straky.“ Masaryk: „Víte to bezpečně?“ Čapek: „Vím. Už se na ně dívám chvíli a pozorně. Holubi lítají jinak.“ Masaryk: „Tak vidíte, sám jste řekl znaky pravdy: že to víte bezpečně, protože jste se pozorně díval, a já jsem si své poznání ověřil vámi. Když mermo chcete definici pravdy, řekl bych: pravda je to, co bezpečně a kriticky víme, co je skutečnost uvědomělá. To je to celé: to, co víme, vědět bezpečně a s jistotou, aspoň s veškerou jistotou té doby dosažitelnou.“⁶

Spisovateľ Pavel Vilikovský svojho času povedal, že slovo pravda vo význame objektívneho a konečného poznania by sa vo svete ľudí, ľudského konania a ľudských vzťahov nemalo vôbec používať, lebo nič také nejestvuje. „Všetci, pravdaže, to slovo používame, lebo je operatívne, urýchľuje komunikáciu a navyše dodáva našim osobným názorom istú vznešenosť, zdanie všeplatnosti. Ale vo svete osôb nejestvuje nič neosobné. Ak nejaký svoj názor vyhlasujeme za pravdu, v skutočnosti tým partnerovi iba oznamujeme, že sme na tom názore citovo zainteresovaní. Je už v povahe samej reči, že každá výpoveď o skutočnosti je jej interpretáciou, teda vlastne jej hodnotením. Každý z nás v sebe nosí, hoci nevedomky, istý hodnotový systém, a tento hodnotový systém sa priamo či nepriamo odráža v tom, čo hovoríme... Výrok ‚tráva je zelená‘ je na prvý pohľad objektívny a pravdivý; a predsa iste aspoň z intonácie alebo kontextu sa dá vycítiť, či vyjadruje radosť z príchodu jari, alebo sklamanie z banálnosti trávy, že nie je modrá ani ružová. Pokiaľ ide o pravdivosť, tráva ako taká nejestvuje, sú len trávy (Poaceae), ktorých je takmer 10 tisíc druhov, zelenej je tiež veľa odtieňov, a napokon v období sucha býva tráva žltá či až dohneda. Napriek tomu výrok ‚tráva je zelená‘ väčšinou nenarazí na odpor. Pravda vo svete ľudí je teda

2 Slovník spisovného jazyka českého. II. díl n–q. Praha, ČSAV 1964, s. 872.

3 Slovník slovenského jazyka. IV. diel s–n. Bratislava, SAV 1964, s. 106. Podobne tiež Slovník spisovného jazyka českého. III. díl r–u. Praha, ČSAV 1966, s. 366.

4 Slovník slovenského jazyka, c. d., s. 199.

5 Slovník spisovného jazyka českého, c. d., s. 493.

6 ČAPEK, K.: Hovory s T. G. Masarykem. Praha, F. Borový a Čin 1946, s. 123.

istá forma konsenzu, dohody.“⁷ Ak by sme si to dokázali vždy, alebo aspoň spravidla pripomínať, možno by sme potom vedeli byť tolerantnejší.

Pravda v novinárstve

Poznáme výpovede typu: „Ja viem, ako to bolo. Bol som pri tom. Videl som to na vlastné oči.“ Nič sa nezdá byť presvedčivejšie ako takéto svedectvo, hovorí historik Dušan Kováč: „A predsa. Nik z nás nevníma to, čo sa naozaj deje, zaznamenávame iba vlastný subjektívny vnem udalostí a dejov. Povedané s Luigim Pirandellom: „Každý má svoju pravdu. Krásne názorné svedectvo o tom podal japonský režisér Akira Kurosawa vo svojom filme *Rašómon* podľa poviedok spisovateľa Rjúnosuke Akutagawa. Tú istú udalosť postupne opisujú všetky zúčastnené postavy, každá inak. A divák si môže vybrať.“⁸

Napriek všetkému relativizovaniu pravdy má pravdivosť faktov z hľadiska najvýznamnejšej – informatívnej funkcie novinárstva kľúčový význam rovnako v spravodajstve, ako aj v publicistike. Možno povedať, že pravdivosť správy by mala byť jej inherentným, a nie iba náhodným znakom. Fakt je odrazom javu. Pritom jav sa neodráža v našom vedomí vo svojej originálnej, čistej podobe. Novinár pozoruje ako každý človek na podklade svojich predošlých skúseností a poznatkov, ktoré stvárňujú jeho subjekt, čo môže viesť až k apriórnym postojom. Nezabúdajme, že desaťročia totality v nás vypestovali presvedčenie, že skutočnosť je taká a nie inakšia, že existuje iba jediné optimálne riešenie. Tým skôr nie je žiaduce pozorovať javy a hodnotiť fakty s hotovou ideou (ktorýsi filozof lapidárne povedal, že každý fakt je impregnovaný dajakou teóriou). Pravdu treba hľadať, aj keď sa k nej približujeme s námahou a za cenu omylov.⁹ Platí to napriek tomu, že poznávanie pravdy je nevyhnutne subjektívne, lebo je odkázané na subjektívne svedectvo zmyslov a na subjektívnu silu súdnosti.¹⁰

Jeden zo zakladateľov slovenskej novinovedy prof. Miroslav Hysko už v šesťdesiatych rokoch upozorňoval na kľúčový význam pravdivosti faktov tak v spravodajstve, ako aj v publicistike. „Fakty totiž plnia informatívnu funkciu v určitej miere (závislej od situácie a úrovne recipientov) relatívne samostatne, často nezávisle od pohnútok a postojov informátora a jeho frazeológie, ba neraz aj v rozpore s jeho subjektívnym zámerom. Pôsobia teda objektívne... Z hľadiska informatívnej funkcie novinárstva je účelnejšie prinášať informácie trebárs aj s nesprávnym hodnotením faktov, ako ich zamlčovať. Ináč vyzerá otázka pravdivosti, alebo lepšie: správnosti názorov na aktuálne javy, ich hodnotenia a vysvetľovania v rôznych súvislostiach. Pretože tu ide o názory o javoch, a nie o javy samotné, nemožno si ich pravdivosť či správnosť overiť hneď (tak ako si možno overiť pravdivosť faktov, pomocou ktorých aktuálny jav reprodukuje), pretože hlavným kritériom správnosti názorov je prax...

7 Zelená je tráva... Rozhovor V. Maňáka s P. Vilikovským. *Slobodný piatok*, 24. 5. 1991, s. 3.

8 KOVÁČ, D.: Či jesto pravda v dejinách? *Národná obroda*, 7. 1. 1994, s. 7.

9 „...pravdu nepoznáme, len sa k nej námáhavo približujeme (možno), a že pri jej hľadaní sa nevyhnutne dopúšťame krajností a omylov; ale kúsok pravdy býva aj v našich najhrubších omyloch – budme preto tolerantní k omylom našim i našich predkov“. MARUŠIAK, J.: Na dôverejnej linke. *Národná obroda*, 28. 11. 1991, s. 12.

10 Porovnaj STRÁNSKÝ, J.: Smysl a předmět tiskové opravy. Brno, Barvič a Novotný 1930, s. 22–23.

A tak sa aj tu možno priblížiť k pravde obdobne, ako sa to deje v spoločenskej praxi vôbec: neustálym stretávaním sa rôznych názorov“.¹¹

Pravda a právo

Ak sa pokúsime zhrnúť doterajšie úvahy, jednoznačne z nich vyplýva, že otázka pravdivosti má svoje nepochybné miesto v oblasti profesionálnej novinárskej etiky. Naproti tomu však možno hodnotiť ako prinajmenej problematické snahy predstaviteľov štátnych orgánov petrifikovať kritérium pravdivosti v mediálnom zákonodarstve. Lebo právny poriadok v demokratickom štáte si zásadne nevšíma pravdivosť alebo nepravdivosť vo vzájomnom styku ľudí. Svedectvo, aké si ľudia najvzájom vydávajú o skúsenostiach, je spravidla právne indiferentné. Právo tu zasahuje iba v istej, pomerne obmedzenej oblasti, kde ide o spoločensky nebezpečné konanie, opierajúce sa o lož. Právny poriadok napríklad nechce, aby ktokoľvek uviedol kohokoľvek svojím klamstvom do omylu, na základe ktorého má niekto utrpieť škodu. Nechce ohováranie ani krivé obvinenie, ani porušovanie autorského práva či nekalú súťaž a pod.

V uvedených súvislostiach ešte začiatkom tridsiatych rokov napísal doc. Jaroslav Stránský dodnes aktuálne sentencie: „Postulát, aby sa právny poriadok orientoval účelovým hľadiskom určitej kvality verejnej mienky, nijako neznamena, že štát in concreto ako tvorca, riaditeľ alebo kontrolór verejnej mienky by bol spôsobilý ideál svojho právneho poriadku aj uskutočniť. Pri každom pokuse tohto druhu sa spravidla s vaničkou vylieva aj dieťa. Štát in concreto je príliš zainteresovaným a príliš mocným faktorom, než aby sa v jeho rukách verejná mienka neoddala jednostrannej službe jemu a jeho dočasným správcom. Úrad nemôže byť tvorcom verejnej mienky, ako nemôže byť tvorcom umeleckých produktov. Ako pán, alebo dokonca autor politickej kritiky je štát sudcom vo vlastnej veci.“¹²

K tejto otázke dajme ešte slovo kardinálovi Josefovi Ratzingerovi, ktorý začiatkom deväťdesiatych rokov povedal: „V súčasnosti si myslíme, že rešpektovanie slobody každého jednotlivca sa vo svojej podstate zakladá na tom, že otázku pravdy nemôže rozhodnúť štát: Pravda, teda aj pravda o dobre, sa ukazuje ako spoločensky nepoznateľná. Vedú sa o nej spory. V sporoch o pravdu sa môže dospieť k dohode. Ale dohodu možno nahradiť aj stavom, ku ktorému sa príde alebo programovým usmerňovaním propagandou pomocou tlače, rozhlasu, televízie, alebo nátlakom, donútením, ba aj uzákonením pomocou štátu. Takáto pravda však už nie je verejným dobrom, nepatrí už všetkým a každému; je len čiastkovým dobrom skupín alebo súkromným dobrom jednotlivcov. Pokus nariadiť všetkým to, čo časť obyvateľstva považuje za pravdu, sa považuje za zotročovanie svedomia: pojem pravdy sa presunul do oblasti netolerantnosti a proti demokratickosti.“¹³

11 HYSKO, M.: O otázke pravdivosti novinárstva. *Pravda*, 15. 5. 1968.

12 STRÁNSKÝ, J.: c. d., s. 25.

13 Z bratislavskej prednášky prefekta vatikánskej Kongregácie pre náuku viery kardinála Ratzingera na tému Význam etických a kresťanských hodnôt v pluralistickej spoločnosti – pozri HLAVÁČ, L.: Nad myšlienkami kardinála Jozefa Ratzingera Čo je demokracia? Čo je sloboda? Čo je pravda? *Slovenská nedeľa*, 16. 4. 1992, s. 3.

Otázku pravdivosti v demokratickej krajine teda principiálne nemôžu určovať štátne orgány, či už legislatívne alebo exekutívne. V sporných prípadoch má svoje miesto iba nezávislý súd. Pritom podľa prípadového práva Európskeho súdu a všeobecných európskych noriem, ak ide o osočovanie, dôkazné bremeno spočíva na žalobcovi a nie na žalovanom. Povinnosťou žurnalistu zabezpečiť pravdu v novinárskej výpovedi – článku je záležitosťou profesionálnej novinárskej etickej zodpovednosti.¹⁴ A dôkaz pravdy by mal byť vždy účinnou obranou tým viac, ak bol inkriminovaný sporný novinársky materiál napísaný a zverejnený z dobrého popudu (s dobrým úmyslom) a za ospravedlniteľným účelom (vo verejnom záujme).

Z hľadiska praxe kritériá na určenie pravdivosti informácie sú výrazne subjektívne, potvrdzuje ústavný sudca Ján Drgonec: „Čo jeden príjemca informácie akceptuje ako pravdivú informáciu, iný na základe vlastnej skúsenosti či presvedčenia odmietne. Kaučukovosť kritérií pravdivosti informácie sa spája s ľahko predvídateľnou hrozbou zneužitia požiadavky pravdivosti informácie na obmedzenie slobody prejavu, na zákaz uverejnenia každej informácie nepohodlnej pre toho, kto bude rozhodovať o tom, či informácia je pravdivá. Preto treba podčiarknuť, že ústava v čl. 26 ods. 2 priznáva právo prijímať akúkoľvek informáciu, pravdivú i nepravdivú, a ponecháva na príjemcovi, aby si ju sám ohodnotil a zaradil na miesto, ktoré pokladá za primerané povahe informácie. Takéto spracovanie informácie kladie vyššie nároky na príjemcu, ale je užívateľským poplatkom za demokraciu.“¹⁵ Nieкто môže v tejto súvislosti pripomenúť známy výrok šéfa nacistickej propagandy J. Goebbelsa, ktorý v predstave, že pravda je len morálkou slabochov, vyhlásil, že stokrát opakovaná lož sa stáva pravdou. Odpoveďou na takéto nebezpečenstvo by mal byť citát Abrahama Lincolna, ktorý už veľmi dávno povedal, že svet je možné určitý čas klamať, niekoho možno klamať aj nepretržite, no všetkých nepretržite klamať nemožno. Patrí medzi základné občianske práva a slobody vybrať si to, čo chcem čítať, počúvať alebo pozerať.

Európsky súd vo veci *Handyside v. Spojené kráľovstvo* (1976) vyhlásil, že „sloboda prejavu predstavuje jeden zo základných pilierov v demokratickej spoločnosti, jednu zo základných podmienok jej rozvoja a seberealizácie jednotlivca... Uplatňuje sa nielen vo vzťahu k ‚informáciám‘ a ‚myšlienkam‘, ktoré sa prijímajú priaznivo, resp. sa pokladajú za neurážlivé a neutrálne, ale aj voči tým, ktoré urážajú, šokujú alebo znepokojujú štát, alebo časť obyvateľstva. Vyžaduje si to pluralizmus, znášanlivosť a veľkorysosť, bez ktorých nemožno hovoriť o demokratickej spoločnosti“.¹⁶

Uvedené zásady potvrdzujú i experti Rady Európy konštatovaním, že „právo na slobodu prejavu, ktoré je chránené článkom 10 Európskej konvencie, je právo na deviantnú, kritickú, nonkonformistickú a urážlivú reč. Konformistická reč zvyčajne nepotrebuje ochranu“.¹⁷ Pregnantne to už dávnejšie vyjadril filozof Milan Šimečka: „Sloboda je sloboda povedať, že dve a dve sú štyri. Ak toto je dané, všetko ostatné z toho vyplynie. Pritom dvakrát dva nemusia byť za každých okolností štyri, ale dô-

14 Porovnaj súhrn odporúčaní zo seminára organizovaného Article 19, MFN a SSN za sponzorskej účasti Rady Európy. In: Právne a ekonomické predpoklady slobody a plurality médií. Bratislava, Článok 19, SSN, MFN a RE 1995, s. 191.

15 DRGONEC, J.: Tlačové právo na Slovensku. Bratislava, Archa 1995, s. 105.

16 GOMIEN, D.: Krátky sprievodca Európskym dohovorom o ľudských právach. Rada Európy. 2. vyd. Bratislava, Ister Science Press 1994, s. 60.

17 Pozri Právne a ekonomické predpoklady slobody a plurality médií: c. d., s. 190.

ležitá je sloboda tvrdiť to nahlas. Sloboda je dôležitejšia ako pravda. Pravdu nemôže človek zaručiť nikdy, slobodu áno. To je základné poučenie...¹⁸ Obávam sa však, že v našej spoločnosti stále vo vedomí nás všetkých prežívajú desaťročiami zakorenené pravidlá totality. Totality, ktorá programovo nežičila slobodomyselnosti, pluralizmu, tolerancii a ktorá tieto atribúty demokracie dokonca považovala za buržoázne prežitky, predstavujúce nebezpečné zlo, súde iba na vykántrenie z vedomia ľudí. Naproti tomu demokratická spoločnosť umožňuje vyjadriť sa každému, aj keď je jeho názor akýkoľvek. Ide o to, aby o prijatí alebo odmietnutí takého názoru potom rozhodla súdnosť svojprávnych občanov, nie však erárna represia.

So zreteľom na to všetko, čo sme tu doteraz uviedli, nebolo náhodné, že novela nášho mediálneho zákona z marca 1990 výslovne vypustila z § 10 pôvodnú formuláciu o tom, že šéfredaktor „je povinný zabezpečiť, aby pravdivosť a pôvod každej informácie boli overené so starostlivosťou primeranou okolnostiam prípadu“.¹⁹ To, pravda, neznamena, že sa šéfredaktor a redaktori pozbavujú tejto úlohy, ktorá všade v civilizovanom svete patrí medzi prvoradé, najzákladnejšie etické profesionálne povinnosti každého novinára voči verejnosti. Na úrovni právneho poriadku zákonodarca v tomto smere považoval za dostačujúce ustanovenia §§ 19 a 20 platného mediálneho zákona o oprave nepravdivých údajov, ktorých poslaním je práve aj ochrana verejnosti pred nepravdivými informáciami. Navyše, sú tu aj ustanovenia Občianskeho zákonníka o ochrane osobnosti a príslušné paragrafy Trestného zákonníka.

V tomto kontexte sa nám javí ako vonkoncom nepatričné opätovné zaradenie požiadavky pravdivosti informácií do § 4 ods. 3 v apríli 1996 zverejneného návrhu nového mediálneho zákona, v ktorom sa žiada zakotviť, že „novinár môže uverejniť iba pravdivú a overenú správu“.²⁰ Naproti tomu možno len kladne hodnotiť, že sa slovenský parlament svojho času vôbec nezaoberal návrhom troch poslancov z 12. apríla 1995 na uznesenie Národnej rady Slovenskej republiky k etike žurnalistiky.²¹ Lebo hocijako je páľčivá problematika profesionálnej novinárskej etiky, neprislúcha určovanie jej pravidiel orgánom štátu, ale je výlučne v kompetencii tých, ktorých sa týka, teda žurnalistov, resp. vydavateľov a ich združení.

Pravda a novinárska etika

V otázke pravdivosti musí byť korektívom predovšetkým mravný hodnotový systém, ktorý v oblasti žurnalistiky formulujú kódexy novinárskej etiky. A nepoznáme etický kódex, ktorý by sa požiadavke pravdivosti v novinárskej tvorbe vyhýbal.

Prvý nám známy kódex, ktorý vytvoril pre svojich redaktorov známy americký vydavateľ Charles A. Dana roku 1868, má v tomto smere prinajmenej dve zásady. Prvú: „Bojuj za svoj názor, ale nemysli si pritom, že tento názor je už celá pravda

18 ŠIMEČKA, M.: Náš soudruh Winston Smith. Doslov. In: ORWELL, G.: 1984. Praha, Naše vojsko 1991, s. 268.

19 Pozri pôvodné znenie § 10 ods. 3 zákona č. 81/1966 Zb. o periodickej tlači a o ostatných hromadných informačných prostriedkoch.

20 Návrh zákona Národnej rady Slovenskej republiky o prostriedkoch verejných informácií. Príloha Kultúra 96, Slovenská Republika, 6. 4. 1996.

21 Návrh uznesenia NR SR k etike žurnalistiky. Dokument. *Trend*, 26. 4. 1995, s. III.

alebo jediná pravda.“ A druhú: „Keď zistíš, že si urobil chybu, neboj sa to povedať.“ Jeden z prvých „národných“ kódexov je Kánon americkej žurnalistiky z roku 1923 a tejto otázke venoval celú jednu časť pod názvom Statočnosť, pravdovravnosť, presnosť.

Prvý medzinárodný kódex novinárskej etiky, prijatý Medzinárodnou federáciou novinárov ešte roku 1939, obsahuje pravidlo „3. Novinár môže upustiť od zverejnenia pravdivej správy, ale nikdy nesmie uverejniť správu, o ktorej vie, že je falošná“. Deklarácia práv a povinností žurnalistov, ktorú prijali v Mníchove roku 1971 predstavitelia organizácií novinárov krajín Európskeho spoločenstva, vyžaduje medzi povinnosťami, „aby novinár vždy rešpektoval pravdu“ a aby „opravil každú informáciu, ktorá sa ukáže ako nepresná“²²

Zásady správania novinárov deklarované najväčšou a najvýznamnejšou súčasnou Medzinárodnou federáciou novinárov roku 1954 a doplnené roku 1986 obsahujú ako prvé pravidlo: „Úcta k pravde a rešpektovanie práva verejnosti na pravdu sú prvoradými povinnosťami novinára.“ Piate pravidlo prikazuje: „Novinár urobí všetko, čo je v jeho silách, aby korigoval každú publikovanú informáciu, ktorá svojou nepresnosťou môže niekomu ublížiť.“²³ Ak by sme pokračovali citovaním kódexov novinárskej etiky jednotlivých demokratických krajín, museli by sme iba konštatovať, že princíp pravdivosti je v každom z nich zakotvený na čelnom mieste.²⁴

V Slovenskej republike sa novinárska obec môže opierať o Kódex novinárskej etiky schválený snemom Slovenského syndikátu novinárov už v roku jeho vzniku v Bratislave 19. októbra 1990. Otázka pravdivosti je v tomto kódexe – prvom v dejinách slovenskej žurnalistiky – formulovaná už v prvej časti pod názvom Novinár a verejnosť:

„Novinár urobí všetko potrebné, aby verejnosti podával informácie pravdivé, presné, overené, úplné a odborne fundované. Pravdivosť informácií predpokladá, že fakty ako ich základ sa podávajú čo najobjektívnejšie, v ich pravom kontexte, bez skresľovania a zamlčovania súvislostí a s primeraným uplatnením tvorivých schopností novinára. Ak sa jednotlivosti prípadu nedajú overiť, treba to uviesť. Môže slobodne vyjadrovať osobné alebo skupinové názory v medziach pluralitného súťaženia myšlienok, ak tým neporušuje občianske práva inej osoby alebo skupiny osôb a ak neohrozuje spoločenskú mravnosť. Zároveň sa sám musí podriaďovať požiadavke slobodnej výmeny názorov a voľného toku informácií. Rešpektuje vždy mieru vkusu a primeranosť výrazových prostriedkov. Má právo i morálnu povinnosť odmietnuť uverejniť informáciu, o ktorej vie, že je nepravdivá, polopravdivá (skreslená), špekulatívna, neúplná či komerčne zameraná (tzv. skrytá inzercia).

Ak uverejní nepravdivú, polopravdivú (skreslenú), špekulatívnu či neúplnú informáciu, musí veci uviesť na pravú mieru, vrátane publikovanej opravy, resp. odpovede. Oprava sa má uverejniť v približne rovnakej grafickej úprave, najlepšie na rovnakom mieste ako opravovaná informácia. Odpoveď sa nemá dopĺňať replikou autora pôvodnej informácie, aby jedna strana nemala sústavný predstih.

22 Citované dokumenty porovnávajú podrobnejšie ŠEFČÁK, L.: Novinárska etika. In: Žurnalistická tvorba v tlači. Bratislava, SSN 1993, s. 89–94.

23 Cez práva novinárov za práva verejnosti. 70 rokov Medzinárodnej federácie novinárov. Bratislava, SSN a MFN 1996, s. 29.

24 Pozri napríklad rozbor kódexov novinárskej etiky 23 krajín Európy a Severnej Ameriky v publikácii JUUSELA, P.: Journalistic Codex of Ethics in the CSCE Countries. Tampere, University of Tampere 1991, s. 26–30 a 79.

Obvinenia bez dôkazov, zneužívanie dôvery, profesie, prípadne média na osobný alebo skupinový prospech, falšovanie dokumentov, skresľovanie faktov, akúkoľvek lož a zámerné zamlčovanie poznatkov o porušení zákona a spoločenskej morálky považuje za najväčšie profesionálne previnenie.²⁵

Najvyšším sudcom v prípade nedodržania morálnych noriem, a teda predovšetkým aj princípu pravdivosti informácií, je vlastné svedomie novinára, odsudok kolegov, ale aj jeho recipientov: čitateľov, poslucháčov, divákov, teda verejnosti vôbec. Preto prípadný postih za porušenie kódexom vyjadrených morálnych zásad novinárskej práce sa môže zásadne realizovať len cestou prerokovania prípadu v príslušnom redakčnom kolektíve alebo na základe stanov v orgánoch novinárskej organizácie, ktorej je členom. Sú však už viaceré demokratické krajiny, v ktorých existujú mimovládne samoregulačné novinárske etické orgány v podobe osobitných tlačových rád (v roku 1995 fungovalo v Európe 20 tlačových rád). Ich poslaním je rovnako ochraňovať slobodu prejavu a slobodný prístup k zdrojom informácií, ako aj dozeráť na dodržiavanie profesionálnych etických povinností novinárov.

Tlačové rady sú konštituované na dva až tri roky a skladajú sa spravidla z predstaviteľov organizácií vydavateľov a novinárskych združení, prípadne aj užívateľov médií, expertov z akademického sveta a právnikov, ktorí požívajú všeobecnú dôveru verejnosti. Akákoľvek zainteresovaná osoba môže u tlačovej rady protestovať proti čomukoľvek v novinách, čo považuje za porušenie novinárskej etiky. Tlačová rada sťažnosť prešetrí a vydá rozhodnutie o tom, či sa novinárska etika v danom prípade porušila. Najväčším morálnym postihom spravidla býva zverejnenie výsledku vyšetrovania Tlačovej rady.²⁶

Dokumenty Rady Európy

Uvedené riešenia podporila už Rezolúcia 428 (1970) Konzultatívneho zhromaždenia Rady Európy z 23. januára 1970, ktorá obsahuje Deklaráciu o prostriedkoch masovej komunikácie a ľudských právach. V časti A. Postavenie a nezávislosť tlače a iných prostriedkov masovej komunikácie je pre našu problematiku dôležitý ods. 4), v ktorom sa vyhlasuje, že „nezávislosť tlače a ostatných prostriedkov masovej komunikácie od štátnej kontroly sa má stanoviť zákonom. Akékoľvek porušenie tejto nezávislosti je oprávnené jedine prostredníctvom súdov a nie výkonnou mocou“. V časti B. Opatrenia na zabezpečenie zodpovednosti tlače a iných prostriedkov masovej komunikácie sa považuje za žiaduce v každej krajine, kde sa tak už nestalo:

a) zriadiť „profesionálnu výchovu novinárov...“

b) vytvoriť „profesionálny etický kódex pre žurnalistov; týkal by sa okrem iného presného a vyváženého spravodajstva, opráv nepresných informácií a komentárov, vyhýbania sa ohováraniu, rešpektovania skúskromia, rešpektovania práva na nestranný súd, ako ho zaručuje článok 6 Európskej konvencie o ľudských právach“ (z terminologic-

25 Kódex novinárskej etiky Slovenského syndikátu novinárov. In: *Otázky žurnalistiky*, 1991, č. 2, s. 45. Poznemenávame, že text kódexu obsahuje závažnú chybu vo vete „Odpoveďou sa nemá dopĺňať replika autora pôvodnej informácie...“ Správne znenie má byť: „Odpoveď sa nemá dopĺňať replikou autora pôvodnej informácie...“

26 Bližšie HOLINA, V.: Etika žurnalistiky v tlačových rádoch. In: *Otázky žurnalistiky*, 1995, č. 1, s. 19–24. Tiež BERTRAND, C.-J.: Etika médií v Európe. In: *Otázky žurnalistiky*, 1994, č. 1, s. 1–4.

kého, ale aj vecného hľadiska je pozoruhodné, že sa tu nehovorí o „pravdivom“ spravodajstve, ale o „presnom a vyváženom“ spravodajstve, nežiada sa oprava „nepravdivých“ informácií, ale oprava „nepresných“ informácií a komentárov – pozn. L. Š.);

c) ustanoviť „tlačové rady s právom prešetriť a dokonca karhať prípady, ktoré sú nezlučiteľné s profesionálnymi normami, čo má viesť k sebakontrolu samotnej tlače“.²⁷

Jednoznačne zhodné stanovisko nájdeme i v známej Rezolúcii 1003 (1993) a Odporúčaní 1215 (1993) o etike novinárstva prijatej Parlamentným zhromaždením Rady Európy 1. júla 1993 v odsekoch 36 až 38 venovaných etike a samoregulácii v novinárstve. V dôvodovej správe k nim sa hovorí: „Ak sme vyslovili etické požiadavky na novinárov, je logické požadovať aj vhodný mechanizmus na kontrolu ich uplatňovania... Mechanizmus vládnej kontroly tu neprichádza do úvahy, pretože etické kódexy vylučujú uplatňovanie sankcií zo strany externých orgánov alebo inštitúcií. Namiesto toho potrebujeme zaviesť mechanizmus samoregulácie a sebakontroly. Niekoľko experimentov v tejto oblasti – v podobe tlačových rád a výborov pre sťažnosti – ukazuje, že tu je priestor pre nápravu.“²⁸ K tomu možno už len podčiarknuť to, čo povedal Federico Mayor: „etika informácií je vecou profesionálov, iba ich samých, a nie je vecou vládnych autorít, národných alebo medzinárodných“.²⁹

Na 4. európskej konferencii ministrov Rady Európy o masmediálnej politike, konanej 7.–8. decembra 1994 v Prahe, na tému *Médiá v demokratickej spoločnosti*, prijali o. i. dve rezolúcie. Rezolúcia č. 2 *Sloboda novinárov a ľudské práva* obsahuje 7. zásadu, v ktorej sa uvádza, že „výkon novinárskej profesie nesie so sebou v skutočnej demokracii celý rad povinností. Medzi tieto povinnosti, ktoré sú už začlenené v mnohých profesionálnych kódexoch, patrí:

- a) rešpektovanie práva verejnosti na presné informácie o faktoch a udalostiach,
- b) zhromažďovanie informácií čestnými prostriedkami,
- c) prezentovanie čestných informácií, komentárov a kritiky, pri vyhýbaní sa neoprávnenému zasahovaniu do súkromného života, ohováraniam a nepodloženým obvineniam,
- d) opravu akejkoľvek publikovanej alebo odvysielanej informácie, ktorá sa následne ukáže ako nepresná...“

V poslednej, 8. zásade rezolúcie sa zdôrazňuje, že „pri vedomí odlišných a meniacich sa podmienok pre rozličné médiá by mali štátne orgány obmedziť svoje zásahy do povinností uvedených v 7. zásade a mali by uznávať, že všetci, ktorí vykonávajú novinársku profesiu, majú právo zaviesť si vlastné samoregulačné normy – napríklad vo forme kódexov správania, ktoré uvádzajú, ako možno ich práva a slobody zosúladiť s inými právami, slobodami a záujmami, s ktorými môžu prísť do konfliktu, a tiež s vedomím svojej zodpovednosti“.³⁰

27 Recommendations and Resolutions adopted by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe in the Media Field. Strasbourg, Council of Europe, Directorate of Human Rights 1991, s. 8–10.

28 Parlamentné zhromaždenie Rady Európy. 44. riadne zasadanie. Rezolúcia 1003 (1993) o etike novinárstva. In: *Otázky žurnalistiky*, 1994, č. 1, s. 71 a 77.

29 Citát z listu prezidenta FIEJ (Fédération Internationale des Éditeurs de Journaux) z 5. 10. 1993 generálnej sekretárke Rady Európy Catherine Lalumièrovej, ktorý obsahuje veľmi kritické stanovisko k spomínanej Rezolúcii a Odporúčaní o etike novinárstva.

30 4th European Ministerial Conference on Mass Media Policy. Prague (Czech Republic), 7–8 December 1994. The Media in a democratic Society. Resolution No 2. Journalistic Freedoms and human Rights, s. 5–6.

Záverom môžeme konštatovať, že pri akokoľvek poctivom úsilí novinárov pravda ako taká má a bude mať vždy subjektívny charakter. Pravda jednej osoby môže byť pre druhú osobu klamstvom, lebo je vecou skupinovej, resp. spoločenskej dohody. Preto v demokratickej spoločnosti je obzvlášť problematické princíp pravdivosti petrifikovať v rámci mediálneho zákonodarstva. Platí to i pre v strednej Európe tradičnú inštitúciu práva na opravu, kde by bolo pravdepodobne žiaduce nahradiť pojem *pravda* pojmom *presnosť*. Riešenie otázky pravdivosti novinárskych materiálov treba ponechať tam, kam prislúcha: profesionálnej novinárskej etike. Skúsenosti zo sveta tradičných demokracií hovoria o nástrojoch riešenia problematiky pravdivosti jednoznačne: mal by to byť kódex profesionálnej novinárskej etiky a rozhodcovská tlačová rada, ustanovená na báze novinárskych a vydavateľských združení. Štátne orgány a inštitúcie práve preto, že sú bezprostredne zainteresované v možných konfliktach a že disponujú represívnym aparátom, nemajú do tejto problematiky zasahovať. Lebo asi ešte dlho bude platiť skúsenosť, ktorú kedysi formuloval istý americký novinár: Viem dobre, ako písať pravdu, a viem dobre, ako neubližovať, ale neviem, ako robiť oboje naraz.

Adresa autora: doc. JUDr. Luboš Šefčák, CSc., katedra žurnalistiky FFUK, Štúrova 9, 811 02 Bratislava

On the Truthfulness in Journalism

Luboš Šefčák

Keywords: Truth – truth and law – truth and journalism – truth and the ethics of journalism – codes of ethics – press councils – instruments of the Council of Europe – truth, accuracy, honesty

Firstly, the author tries to define the truth as a statement that complies with reality from the objective and/or subjective point of view. At the same time, reality is considered to be objective existent facts or events. Though journalists try to add truth to their works, their truth is always a subjective truth. One person's truth may be a lie for someone else. This is why, in a democratic society, the truth principle should not be applied in the media legislation. While being immediately

engaged in possible conflicts and, at the same time, having repressive tolls at disposal, the state authorities should not have the right to judge the truthfulness of journalism. The latter should be a matter of the ethics of journalism. The code of conduct as well as the arbitrary press council established by the associations of journalists and publishers should be the means for solving these problems. It would be fully in accordance with recommendations of the Council of Europe.